

UDK: 341.48  
izvorni znanstveni rad  
primljen 15. veljače 2005.

Dr. sc. Sabrina Horović,  
izvanredni profesor Pravnog fakulteta u Mostaru

## GENOCID, RATNI ZLOČINI, ZLOČINI PROTIV ČOVJEČNOSTI

Kaznena djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, ranije regulirana u Glavi XVI. KZ F BiH, sada su propisana u novom KZ BiH u Glavi XVII.

Autorica, najprije, u radu daje povijesni prikaz razvitka međunarodnog materijalnog kaznenog prava, a zatim govori o genocidu, ratnim zločinima i zločinima protiv čovječnosti, naznačuje promjene u čl. 173. KZ-a i osobito se zadržava na dva nova kaznena djela: zločinu protiv čovječnosti (čl. 172. KZ-a) i osobnoj kaznenoj odgovornosti (čl. 180. KZ-a). U zaključnim razmatranjima, autorica obrađuje problem odnosa BiH kaznenog zakonodavstva i međunarodnih konvencija, te način usklađivanja domaćih s međunarodnim pravnim standardima.

### 1. UVOD

#### 1.1. Povijesni prikaz

Međunarodno kazneno pravo napravilo je krupne korake u svom razvitku poslije Drugog svjetskog rata. Prijelomne točke su Nürnberško i Tokijsko suđenje ratnim zločincima poraženih sila osovine, a na temelju Londonskog sporazuma od 8. kolovoza 1945., kad su se četiri velike sile, SAD, SSSR, Velika Britanija i Francuska, dogovorile o progonu i kažnjavanju glavnih ratnih zločinaca europske osovine i tom prigodom donijele kao aneks tog Sporazuma i Statut Međunarodnog vojnog suda.

Već je u XIX. stoljeću bilo nastojanja da se ublaže strahote i patnje rata, pa je to bio glavni poticaj da se na međunarodnoj razini odrede granice ratovanja i da se dođe do prihvaćanja normi ratnog i humanitarnog prava koje bi štatile sve žrtve rata. Na temelju razvitka međunarodnog humanitarnog prava donesene su brojne deklaracije i konvencije, posebno Haške konvencije iz 1899. i 1907. (v. Josipović, str. 18). U njima je našla mjesto i tzv. Martensova klauzula (nazvana po ruskom diplomatu Martensu). Vrijedi je citirati, jer bez nje međunarodni pravni poredak vjerojatno ne bi u dovoljnoj mjeri priječio takav razvitak ratnog prava koji dopušta vrlo nečovječne borbe. Ta je klauzula jedna od okosnica daljnjeg razvitka koncepta zločina protiv čovječnosti. Ona glasi: «U očekivanju da će obuhvatniji kodeks zakona rata biti moguće proglasiti, Visoke strane ugovornice smatraju oportunističkim ustanoviti da u slučajevima koji nisu usvojile, stanovništvo i ratnici ostaju pod zaštitom i pod vladom principa međunarodnog prava kakvi proizla-

ze iz običaja ustanovljenih između civiliziranih naroda, pod zakonima humanosti i zahtjevima javne savjesti».

Spomenuti Statut Međunarodnog vojnog suda položio je temelje sustava međunarodnih kaznenih djela razvrstavajući ih u tri glavne skupine: zločine protiv mira, ratne zločine i zločine protiv čovječnosti – tako da je to prvi međunarodni kazneni zakon.

Uz prethodno naznačeni razvitak, Londonski dokumenti, te Nürnberško i Tokijsko suđenje, posebno su apostrofirali da suverenost država ne smije biti zapreka da na međunarodnom planu budu pozvani na odgovornost i kažnjeni nositelji visokih i najviših funkcija, a ne da se pod okriljem načela suvereniteta izuzmu od svake odgovornosti. I nadalje, da je pojedinac neposredno odgovoran prema međunarodnom kaznenom pravu, nezavisno od njegove kažnjivosti po nacionalnom pravu. Država prestaje biti jedini subjekt međunarodnog prava. Pokazalo se, naime, da razvitak međunarodnog kaznenog prava zadire u osnovne strukture dotadašnjeg međunarodnog prava - apsolutnu suverenost država i položaj pojedinca u međunarodnom pravu.

Pojedinac je postao subjekt međunarodnog kaznenog prava. Njegov ulazak u krug subjekata međunarodnog prava temelj je za međunarodno kazneno pravo, jer upravo na taj način utvrđuju se uvjeti za nastanak i postojanje međunarodnog kaznenog prava.

Cijeli taj proces zaokružen je Rezolucijom Opće skupštine UN iz prosinca 1946., čime su kao izvori međunarodnog prava potvrđena načela Londonskog sporazuma, Statuta Međunarodnog vojnog suda i presude Nürnberškog procesa. Novost nije samo spomenuto ograničenje suverenosti nacionalnih država već i njihova spremnost da one prihvate ta ograničenja, da primijene obvezu kažnjavanja za određena kaznena djela, primarno na temelju međunarodnih ugovora. Time se mijenjaju međunarodnopravne granice državne vlasti kažnjavanja, te utvrđuju međunarodnopravne pretpostavke državnog kaznenog prava. Oživjela je temeljna ideja da neposredno treba pozvati na kaznenu odgovornost prema naddržavnim kaznenim normama svakog tko je na osobito težak način povrijedio temeljne vrijednosti međunarodne zajednice, isključujući mogućnost da ostane nekažnjen, jer je u ta djela bila umiješana njihova država i ona ih je tolerirala.

Od suđenja za ratne zločine nakon Drugog svjetskog rata međunarodno kazneno pravo razvija se u smjeru jednog nadnacionalnog kaznenog prava, koje vrijedi za sve pojedince i države, bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost (Rječnik kaznenog prava, str. 254.). Razvitak se ogleda primarno u donošenju brojnih važnih konvencija. U prvom redu treba istaći četiri poznate Ženevske konvencije za zaštitu žrtava rata od 12. kolovoza 1949. godine: I. Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu., II. Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomaca oružanih snaga na moru., III. Ženevska konvencija o postupanju s ratnim zarobljenicima., IV. Ženevska konvencija o zaštiti građanskih osoba u vrijeme rata. Uz navedeno, važni su dopunski protokoli iz 1977. g. Radi se o Dopunskom protokolu Ženevskim konvencijama od 12. kolovoza 1949. o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Protokol I.) i Dopunskom protokolu Ženevskim konvencijama od 12. kolovoza 1949. g. o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II.). Po širini prihvaćanja od država (ratificiralo ih je više od 190 država) smatraju se s pravom kodifikacijom općeg međunarodnog humanitarnog prava. U njima se produžuje zamisao od prvih konvencija iz XIX. i početka XX. stoljeća, da se uređenjem ratnog prava ublaže strahote i patnje rata za sve (H. Dunant, Osnivanje međunarodnog Crvenog križa), da se traži prihvatljiv odnos između vojnih zahtjeva i zahtjeva humanosti. One su u temeljima i postojeća dva ad hoc utemeljena međunarodna kaznena suda, kao

i Rimskog statuta Međunarodnog kaznenog suda, usvojenog u Rimu 17. srpnja 1998. godine. Spomenutim konvencijama i protokolima ovakva pravila primjenjuju se na sve oružane sukobe, međunarodne i nemeđunarodne, a protežu se i na unutarnje sukobe. Posebno se u njima izdvajaju teže povrede pravila Konvencija, uz obvezu država potpisnica da propišu odgovarajuće kaznene sankcije za počinitelje i naredbodavce (v. npr. čl. 146. i 147. Konvencije o zaštiti građanskih osoba u vrijeme rata i čl. 85. Protokola I.), uz njihovu izričitu kvalifikaciju kao ratnih zločina (čl. 85. Protokola I.). Uz to idu još i propisi o odgovornosti zapovjednika, čl. 86. i 87. Protokola. Temelji za propisivanje zapovjedne odgovornosti nalaze se već u Haškim ratnim odredbama iz 1907. Uostalom, bez takvih odredaba ne bi mogla ni funkcionirati odgovornost kod povrede ratnog prava.

Od drugih vrlo brojnih konvencija (v. za njih Josipović, str. 38. i 39.) treba kao značajne za ovu materiju istaći još dvije: Konvencija o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. i Međunarodnu konvenciju o suzbijanju i kažnjavanju zločina apartheida iz 1973., može se ovdje još pridodati i Konvencija o nezastarijevanju ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti iz 1968. g.

## 1.2. Materijalno međunarodno kazneno pravo

Materijalno međunarodno kazneno pravo je relativno novo područje u krugu kaznenog prava i kaznenopravne znanosti. Po prirodi, ono je međupodručje između međunarodnog i kaznenog prava, što svakako upućuje na njihovu povezanost, posebice u tom smislu da ono mora uvažavati ona načela i vrijednosti koje su polazišta i temelj kaznenog prava suvremenih demokratskih država.

Međunarodno kazneno pravo je represivno pravo međunarodne zajednice koje saдрži norme koje se odnose na zaštitu njezinih pravnih dobara i vrijednosti, koje ono tim normama neposredno štiti. Kod toga se zahtijeva od država ugovornica da one kaznenim sankcijama osiguravaju tu zaštitu. Uz to, tu zaštitu danas ono može ostvarivati i pomoću vlastite kaznene sudbenosti.

Temeljna u njemu iskristalizirana načela jesu: da je pojedinac njegov subjekt, da on neposredno odgovara u skladu s odredbama međunarodnog prava; da važi za njega načelo individualne odgovornosti (krivnje); da su državni dužnosnici bez obzira na rang i položaj, te bez obzira na nacionalno zakonodavstvo i načelo državnog suvereniteta neposredno odgovorni; da vrijedi načelo zapovjedne odgovornosti; da postupanje po naređenju pretpostavljenog ne isključuje odgovornost neposrednog počinitelja; da međunarodno kazneno pravo ima prioritet pred nacionalnim kaznenim zakonodavstvom; da vrijedi načelo nezastarijevanja kaznenog progona za najteže međunarodne zločine.

Međunarodno kazneno pravo je danas u značajnoj mjeri kodificirano. Posebno je to slučaj poslije prihvatanja Rimskog statuta. Za Rimski statut može se reći da je to prva međunarodna kaznenopravna kodifikacija s razrađenim općim dijelom u kojem su saдржani: načelo ne bis in idem, načelo zakonitosti, načelo zabrane retroaktivnosti, načelo osobne kaznene odgovornosti, načelo odgovornosti zapovjednika, odredbe o krivnji i razlozima isključenja krivnje, odredbe o sankcijama (v. Josipović, str. 87.). Statut ima i svoj posebni dio koji obuhvaća kaznena djela iz nadležnosti Međunarodnog kaznenog suda, preuzeta iz postojećih izvora međunarodnog kaznenog prava. Radi se o zločinu genocida, zločinu protiv čovječnosti, ratnom zločinu, zločinu agresije. U cjelini, Rimski

statut je sa svojim opsežnim obuhvaćanjem kaznene materijalnopravne materije složeno djelo koje je gotovo jednako kaznenom zakoniku (v. Josipović, str. 93.).

Rimski statut je na neki način jedan završni stupanj u ovom razvitku međunarodnog kaznenog prava i svakako jedan od najznačajnijih događaja u međunarodnom pravu, posebno u međunarodnom kaznenom pravu i njihova važna prekretnica.

To se može reći i za sam Međunarodni kazneni sud. Na taj način otvoreni su putovi jedne cjelovite dogmatike međunarodnog kaznenog prava. Tome su pridonijela i dva ad hoc kaznena suda, oba važna za razvitak međunarodnog kaznenog suda i kao poticaji za stvaranje stalnog međunarodnog kaznenog suda.

### 1.3. Međunarodno kazneno djelo

Za međunarodno kazneno pravo svakako je jedan od središnjih pojmova onaj koji se odnosi na međunarodno kazneno djelo. Tu danas nesporno spadaju zločini protiv mira, protiv čovječnosti, genocid, apartheid i ratni zločini. Treba vjerovati da će ubuduće to biti i drugi delikti, npr. teška ekološka kaznena djela, djela u vezi s nuklearnom energijom, biomedicinom, medicinskim eksperimentima, zaštitom svemirskog prostora, osobito ako se u globalnom društvu iskristaliziraju kao nove kozmopolitske vrijednosti, kao zajednička potreba i interes čitavog čovječanstva. Ona imaju posebnu kvalitetu koja ih razlikuju od drugih delikata isto takvog međunarodnog pravnog značenja. Kod ovih drugih kaznenih djela se radi o protupravnim djelima koja obično zadiru u interese više država, ne diraju pritom interese međunarodne zajednice kao cjeline, dok ona prva ugrožavaju temelje te cjeline. U pitanju su inkriminacije kod kojih se radi o nacionalnim pravnim dobrima i svaka je država zainteresirana pružati im svoju kaznenopravnu zaštitu, ali i o vrijednostima šireg internacionalnog značenja, no ipak o takvim vrijednostima koje ne treba neposredno kazneno-pravno štititi kroz sam sustav međunarodnog prava u njegovu užem smislu. U pitanju su, s druge strane, dobra za čije održavanje postoji zajednički interes svih država, kao i praktična potreba za kaznenopravnom zaštitom koja prelazi okvire pojedine države. Točno je da su to prije svega pretežito dobra i vrijednosti nacionalnog značenja, ali koja su po karakteru transgranična, multinacionalna, te po svojim manifestacijama prelaze nacionalne granice zahvaćajući više država, pa im to daje jedno šire značenje. Ona su takva da traže bolju zaštitu kroz koordinaciju i kooperaciju država, njihovih mjera i politika. Iako navedena djela ne ugrožavaju neposredno međunarodnu zajednicu u njezinoj egzistenciji, ipak ta su kaznena djela takve prirode da posredno ugrožavaju međunarodnopravni poredak baš tom svojom nadnacionalnom dimenzijom. Njihovo međunarodnopravno uređenje (kroz povrede normi iz konvencija) služi upravo tome da ih se posebno apostrofira zbog njihova šireg internacionalnog značenja. Kod ovih djela tako postaje vidljivo prožimanje, odnosno nadopunjavanje nacionalnih i međunarodnih interesa. Tu spadaju sve one vrlo brojne inkriminacije u nacionalnim kaznenim zakonima nametnute državama međunarodnim konvencijama, kao npr. inkriminacije u vezi s ropstvom, piratstvom, drogama, prostitucijom, pornografijom, krivotvorenjem novca, torturom, ekološkim štetama, zaštitom kulturnih dobara.

Što se tiče «pravih» međunarodnih kaznenih djela, uz ono što je prethodno rečeno, iako ne postoji ni neka opća pravna definicija, ni široko prihvaćeni pojam tog kaznenog

djela koji bi određivali njihovu bit i osnovu razlikovanja od drugih, upravo opisanih internacionalnih delikata, moglo bi se reći da postoji dosta široko suglasje o tome da se radi o deliktima koji neposredno ugrožavaju i održanje same međunarodne zajednice, nje kao cjeline, a tiču se najviših vrijednosti, najviših pravnih dobara čovječanstva i međunarodne zajednice. Moglo bi se reći, radi se o djelima za koja odgovornost počiva izričito i izravno na međunarodnom pravu, koja znače napad na dobra evidentno međunarodne prirode, jer predstavljaju napad na najvažnije ljudske vrijednosti, temeljne zajedničke interese, kao uvjeta koji omogućuju humano i mirno zajedničko postojanje i suživot naroda i država kao međunarodne zajednice, a toliko su štetni da ih međunarodna zajednica proglašava zločinom. Takva djela vrijeđaju univerzalne ljudske osjećaje, ljudsku savjest naroda, opće zajedničke vrhunske pravne i ljudske vrijednosti, fundamentalne osnove zajedničkog mirnog života naroda. Većina država takva djela smatra agresijom na samu zajednicu naroda. Postojanje tih djela u međunarodnim ugovorima, široka suglasnost država da su to za međunarodnu zajednicu kao cjelinu osobito opasni postupci, zahtjevi za teškim kažnjavanjem njihovih počinitelja (iza kojih zbog prirode djela često stoji njihova država), sve to jača i trebalo bi jačati i međunarodno pravo i međunarodnu zajednicu. To pridonosi jačanju nove pravne svijesti kod država, naroda i ljudi o vrijednostima zajedničkog života, o značenju međunarodne zajednice kao entiteta za sebe i stvara jedno pozitivno međunarodno javno mišljenje, a sve to onda može imati preventivne učinke u smislu suzbijanja takvih djela i upozorenja državama da će kod takvih povreda doći u sukob s međunarodnom zajednicom, izgubiti na međunarodnom ugledu i političkom utjecaju u svijetu. Sve bi to govorilo o posebnom značenju ovakvih djela i o potrebi da se izdvoje od drugih djela koja znače povredu međunarodnog pravnog poretka.

U Rimskom statutu su kao djela iz nadležnosti Međunarodnog kaznenog suda navedeni zločin genocida, zločin protiv čovječnosti, ratni zločin i zločin agresije, kao – kaže se u čl. 5. Statuta – najteža kaznena djela značajna za cijelu međunarodnu zajednicu. Pred Haškim ad hoc kaznenim sudom procesuiraju se djela genocida i ratnih zločina s ciljem zaštite od tih delikata, s obzirom da su to zločini koji predstavljaju najteža djela kršenja međunarodnog humanitarnog prava.

Gledajući odnose ovih osnovnih djela u njihovu razvitku, uočavamo da su već u Statutu Međunarodnog vojnog suda posebno pravno oblikovani zločini protiv čovječnosti, te su razgraničeni od ratnih zločina. Može se reći da od tada i službeno postoje zločini protiv čovječnosti kao pravna kategorija. Posebno se teži jasnom definiranju tih zločina u odnosu na ratne zločine, povlačenjem među njima crte razgraničenja i utvrđivanjem vlastitog pravnog identiteta zločina protiv čovječnosti. Tako se zaštita čovječnosti i čovječanstva u početku vezivala za rat i ograničavanje njegovih okrutnosti, s time da se od samog početka susreću ratno pravo i potreba uvažavanja humanističkih načela. Danas se za humanitarna kaznena djela ne traži više nikakva veza s ratom i oružanim sukobom. To postaje domena ratnih zločina (tako i prema čl. 7. Rimskog statuta). Ova djela mogu se počiniti i u ratu i u miru. Razvitkom je humanitarno pravo unaprijeđeno za još jednu dimenziju. Naime, pokazalo se da u suvremenim uvjetima, posebice s obzirom na napredak ratnih sredstava, postoji potreba da se u korelaciji, u povezanosti, u dopunjavanju, pa čak i u integraciji, sagledavaju problemi ratnog prava, kao prava kojim se primarno uređuju sredstva rata i njihova uporaba, te metode borbe, i humanitarnog prava, za koje je osnovno pitanje zaštita civilnog stanovništva i osnovnih prava čovje-

ka. Tako uvažavanje humanitarnog prava postaje nužnost, odnosno to pravo mora biti dio ratne strategije, jer više nije moguće s obzirom na sofisticirano moderno oružje, uz to još i strahovito razarajuće i velikog dometa, osigurati zaštitu civilnog stanovništva, a da se ne urede i propišu načini i sredstva borbe. To je u dobroj mjeri učinjeno u spomenute četiri Ženevske konvencije, s dopunskim protokolima I. i II., koji ih učinkovito dopunjuju.

S druge strane, poslije Drugog svjetskog rata, kao reakcija na njegove strahote, počeo je i još uvijek traje trend jačanja osnovnih prava i sloboda čovjeka: od Povelje UN iz 1945., Univerzalne deklaracije o pravima čovjeka iz 1948., dva velika međunarodna pakta o pravima čovjeka (građanskim, političkim, ekonomskim, socijalnim i kulturnim) iz 1966., pa važne spomenute četiri Ženevske konvencije o zaštiti žrtava rata iz 1949. Kod svega toga učinjena je jedna važna promjena. Naime, uz stav o nepovredivosti prava čovjeka vezuje se i stav da je pojedinac subjekt međunarodnog prava. Ta prava nisu nešto što mu njegova država daje, naprotiv ta prava obvezuju i državu da ih poštuje, kao što obvezuje i sve pojedince i nitko ih se ne može odreći. Tako dolazi, i to treba posebice podvući, do povezivanja humanitarnog i prava čovjeka. Humanitarno pravo u biti postaje aspekt ljudskih prava. Uzeti zajedno, prava iz instrumentarija priznatih prava čovjeka i ona inkorporirana u humanitarno pravo, određuju minimalne standarde zaštite čovjeka u različitim sukobima. Ovo povezivanje, korelacija ratnog i humanitarnog prava i osnovnih prava čovjeka nalazi svoj odraz i u povezivanju, prožimanju tri osnovna zločina – zločina protiv mira, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina.

## 2. GENOCID, RATNI ZLOČINI, ZLOČINI PROTIV ČOVJEČNOSTI

### 2. 1. Kazneno djelo genocida

Kazneno djelo genocida nije doživjelo nikakve promjene u novom Kaznenom zakonu Bosne i Hercegovine iz 2003. godine. Kazneno djelo je propisano člankom 171. u okviru glave XVII. (Kaznena djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom). Ističemo ga ovdje s drugim djelima humanitarnog usmjerenja. Genocid je svakako jedno od najvažnijih kaznenih djela u skupini djela protiv čovječnosti. Genocid se još ne spominje u Statutu Međunarodnog vojnog suda, ali je bio djelomično obuhvaćen u kaznenim djelima protiv čovječnosti, a sam izraz bio je upotrijebljen u optužnici Komiteta glavnih tužitelja u Nürnberškom procesu.

Opća skupština UN donijela je 11. XII. 1946. Rezoluciju o zločinu genocida. Time genocid ulazi u međunarodno pravo kao zločin međunarodnog prava, istinski *delictum iuris gentium*. Dvije godine kasnije, 9. XII. 1948., Opća skupština UN donosi Konvenciju o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida. Iako povijest čovječanstva poznaje u praksi djela koja sadrže obilježja onog što danas nazivamo genocid, djelo kao takvo nije bilo pravno formulirano. Tek su okrutnosti, grubosti i bezobzirnosti koje je fašizam pokazao u istrebljivanju određenih skupina bili snažni poticaj da se u međunarodno kazneno zakonodavstvo uvede kao posebno djelo genocid i da bude priznat kao zločin međunarodnog kaznenog prava. Genocid kao kazneno djelo zauzima posebno mjesto u registru najtežih zločina i zločina uopće. Genocid spada u najteže zločine međunarod-

dnog prava (tako u Konvenciji o nezastarjevanju ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti). Genocid je ekstremni oblik kaznenih djela protiv čovječnosti. Posebice ga obilježava da je to ubojstvo naroda, kao i da je to zločin države. Iza njega, u pravilu, stoji politička volja države, takvo se djelo, u pravilu, čini ako ne uz sudjelovanje vlade, a ono obično uz njezin pristanak. Za njegovo počinjenje potreban je veći zločinački aparat. Radi se o sustavnom ubijanju ljudi. Poznato je da su u nacističkim logorima ljudi ubijani prema industrijskim metodama.

Genocid je zločin koji se bitno razlikuje od svih do sada poznatih zločina. U počinjenju ovakvih djela ide se protiv načela koja su sadržana u samom čovjekovom postojanju, protiv načela priznavanja čovjeka kao čovjeka.

Genocid je zločin protiv čovječnosti, ali i zločin protiv čovječanstva, kao zajednice naroda čiji se opstanak također tu štiti. Radi se o likvidiranju jednog naroda ili neke druge skupine ljudi, odriče im se pravo na egzistenciju, dovodi se u pitanje postojanje određenih skupina ljudi. Kod takvog zločina netko donosi odluku da jedan narod (ili određena skupina ljudi) nema pravo živjeti, postojati - i ta se odluka izvršava. Po nečijoj odluci cijeli narodi ili određene ljudske skupine, dijelovi čovječanstva trebaju nestati s lica zemlje, biti uništeni. Tako netko uzima pravo odlučivati koji narodi i koje skupine ljudi imaju pravo živjeti na zemlji, među nama. Po tome se genocid razlikuje od svih do sada poznatih zločina. Već sama ta odluka mjerena općeljudskim i humanim kriterijima je zločinačka, a njezina realizacija je zločin najtežeg ranga i vrste. Ovo uskraćivanje prava na egzistenciju šokira čovječanstvo. To je, kako se kaže u Konvenciji o genocidu, «mrsko zlo».

Temeljno biće genocida određeno je u spomenutoj Konvenciji: djelo je počinjeno u namjeri da se potpuno ili djelomično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili religiozna skupina i to ubojstvom članova skupine, teškom povredom njihova fizičkog ili mentalnog integriteta, namjernim podvrgavanjem skupine takvim životnim uvjetima koji trebaju dovesti do njezina potpunog ili djelomičnog uništenja, mjerama usmjerenim na sprječavanje rađanja u okviru skupine, premještanjem djece iz jedne skupine u drugu, itd. Tako je opisan genocid u našem čl. 171. KZ BiH, tako je bilo i u ranijem čl. 153. KZ F BiH iz 1998. g. i još ranije u čl. 141. KZ SFRJ. Svi spomenuti zakoni, za razliku od opisa djela genocida u Rimskom statutu, obuhvaćaju i tzv. etničko čišćenje. Rimski statut etničko čišćenje obuhvaća zločinom protiv čovječnosti (čl. 7/1). Ono je uz opis djela genocida istodobno obuhvaćeno i u novom čl. 172. KZ BiH (Zločini protiv čovječnosti).

Sam objekt zaštite kod ove inkriminacije je pravo čitavih naroda i određenih skupina na egzistenciju kao autentičnih socijalnih entiteta i dijelova cjelokupnog čovječanstva. Zaštićeno je jedno kolektivno pravno dobro, a nositelj dobra je određena skupina. Djelo ima srodnost s kaznenim djelom ubojstva, ali se razlikuje po tome što je kod ubojstva objekt zaštite čovjek kao pojedinac, njegov život, dok se kod genocida kao objekt zaštite javlja sama ta skupina, pa i kad se napad na skupinu očituje samo u kaznenom djelu prema pojedincu. Bitno je da se radi o pojedincu kao članu skupine koja je objekt napada.

Počinitelj djela je onaj tko naređuje poduzimanje neke od opisanih radnji, kao i onaj tko ih izvršava. Prema prirodi stvari, naredbodavatelj će, u pravilu, biti osoba na višem položaju u državnoj hijerarhiji koji joj omogućuje da daje naredbe i provodi takve akcije. To mogu biti vojne i civilne osobe. Kod civilnih osoba bitan je faktički položaj koji daje mogućnost zapovijedanja, vodstva ili kontrole. Neposredni izvršitelj može biti i pojedinac, a u pravilu će to biti više ljudi. Zakonodavac propisuje kaznenu odgo-

vornost suučesnika u čl. 176. st. 1. i 2., dok je u st. 4. istog članka obuhvaćeno i ono što traži Konvencija i Rimski statut (čl. 25.) – inkriminiranje pozivanja ili poticanja na počinjenje genocida.

Trebalo bi šire nego je to sadržano u čl. 202. st. 2. KZ-a obuhvatiti i sve pripremne radnje. Treba još istaći da je prema Rimskom statutu (čl. 33/2), bilo koja zapovijed da se poćini genocid očito nezakonita i ne oslobađa poćinitelja od kazne. Francuski KZ, npr. u samom biću djela navodi da se radi o izvršenju odrećenog plana, pa je taj isplanirani, organizirani i sustavni karakter izvršenja – obilježje genocida. To bi bilo dobro naznaćiti i u našem zakonskom opisu ovog djela (za komentar obilježja bića djela v. Josipović, str. 173. i 174.).

## 2. 2. Ratni zloćini

Tri su ratna zloćina: ratni zloćin protiv civilnog pućanstva (čl. 173.), ratni zloćin protiv ranjenika i bolesnika (čl. 174.) i ratni zloćin protiv ratnih zarobljenika (čl. 175.). Sva ova tri ratna zloćina preuzeta su iz ranijeg KZ F BiH (čl. 154. - 156. KZ-a).

U čl. 173. – «Ratni zloćin protiv civilnog pućanstva» trebalo bi dodati niz slućajeva propisanih u čl. 8. Rimskog statuta. Npr. namjerno usmjeravanje napada protiv osoba, urećaja, materijala, jedinica ili vozila ukljućenih u humanitarnu pomoć ili misiju odrćanja mira sukladno Povelji UN, ili da se prava i radnje drćavljana neprijateljske strane proglašavaju zabranjenima, suspendiranim ili nedopućtenim u sudskom postupku, ili da se skrnavi osobno dostojanstvo, ili da se iskorićtava prisutnost civila ili drugih zaštićenih osoba da se odrećena mjesta, podrućja ili vojne snage zaštite od vojnih operacija, ili da se djeca mlaća od osamnaest godina novaće u nacionalne orućane snage ili se koriste u aktivnom sudjelovanju u neprijateljstvima.

U Rimskom statutu inkriminirani su u jednom članku svi slućajevi ratnih zloćina, u st. 2. t. a. - osam inkriminacija, a u t. b. - 26 inkriminacija. One se odnose na prava civilnog pućanstva, ljude i njihovu imovinu, na borce i ratne zarobljenike, na upotrebu nedopućtenih sredstava, na napad na civilne objekte koji nisu voćni ciljevi, na napad na zgrade od znaćaja za umjetnost, obrazovanje i sl. Kazneni zakon BiH je u tom smislu ipak pregledniji, jer urećuje ova kaznena djela kroz pet ratnih zloćina.

Rimski statut u čl. 8. razlikuje mećunarodni orućani sukob i onaj koji nema takav karakter. Ovo drugo opet iskljućuje primjenu na slućajeve unutarnjih nereda i napećosti, poput pobuna, izoliranih i sporadićnih nasilnih ćina ili djela slićne naravi. On se primjenjuje na orućane sukobe koji se odvijaju na podrućju drćave u kojoj postoje dulji orućani sukobi izmeću vladinih snaga i organiziranih orućanih skupina ili izmeću takvih skupina. U čl. 8. ne govori se o ratu i okupaciji, već samo o orućanom sukobu. To je vaćan element za zakonski opis djela iz čl. 8. i trebalo bi i kod nas prihvatiti da su ratni zloćini poćinjeni kao dio plana ili politike ili kao dio masovnog ćinjenja takvih kaznenih djela.

Realno je uzeti da se radi o širem, sustavnom napadu na civilno pućanstvo. To, kao i inaće radnje izvršenja ovog djela, bać upućuju na takav širi, sustavni napad na civilno pućanstvo (što dovodi, u pravilu, do velikog broja ųrtava), koji se moće pripisati ili koji je potakla drćava ili neka organizacija. Djelo bi isto tako postojalo ako u njegovom poćinjenju sudjeluje viće osoba (kolektivno poćinjenje djela). Sud je dućan u tom umrećenom i kompleksnom kolektivnom djelovanju utvrditi individualne priloge svakog po-

činitelja. Mora se povezati, bez štete za jedno ili drugo, tu individualnu i kolektivnu komponentu u počinjenju djela. Individualno djelovanje povezano je ovdje s nadindividualnim, kolektivnim.

## 2. 3. Zločini protiv čovječnosti

Zločini protiv čovječnosti je posebno novo kazneno djelo propisano u čl. 172. novog KZ BiH iz 2003. godine.

Već je spomenuto da je Statut međunarodnog vojnog suda stvorio kao posebnu kategoriju međunarodnog kaznenog djela – zločin protiv čovječnosti. On obuhvaća ubojstva, tjelesne ozljede, istrebljenja, deportacije i druga nečovječna djela prema civilnom pučanstvu, poduzetim zbog državljanškog statusa žrtve ili njezine pripadnosti određenoj nacionalnoj skupini, rasi, vjeri, političkom uvjerenju. U zločine protiv čovječnosti kao posebnu skupinu kaznenih djela sigurno pripada i genocid (čl. 171.), zasnivanje ropškog odnosa i prijevoz osoba u ropskom odnosu (čl. 185.), trgovina ljudima (čl. 186.), mučenje i drugi oblici surovog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja (čl. 190.).

U biti, među zločine protiv čovječnosti spadao bi i ratni zločin protiv civilnog pučanstva (čl. 173.). Tu bi trebalo uključiti i zločin apartheida, koji nije posebno predviđen u zakonu, iako je to obveza Bosne i Hercegovine prema Konvenciji o apartheidu. U novom zločinu protiv čovječnosti (čl. 172. st. 1. j.) izričito se spominje zločin apartheida bez opisa njegova bića.

Sve ove zločine protiv čovječnosti obilježava nečovječnost u postupanju. Želi se pružiti kaznenopravna zaštita od krajnje nehumanih postupaka. Postupci su takvi da osim što se njima napada život, tijelo, sloboda čovjeka, oni negiraju čovjekovu osobnost, dostojanstvo, degradiraju čovjeka na način da gubi osobine ljudskog bića, uništava se čovjekova ljudska priroda, ono što ga čini čovjekom. Djela su napad na čovjeka, ali ona su prema ovim obilježjima i nešto drugo, nešto više – napad na one opće ljudske uvjete i obilježja čovjeka, na čovječanstvo. Ako se pitamo koje dobro je zaštićeno kod ovih djela, čiji je naziv vezan uz pojam čovječnosti, onda se tu ne misli isključivo na sam nehumani način postupanja. Način postupanja i nije neka vrijednost za sebe da bi predstavljala objekt zaštite. Čovječnost kao zaštićeno pravno dobro javlja se kao skup vrijednosti bez kojih se ne može zamisliti ljudsko biće, čovjek kao osoba. Ne radi se samo o opasnosti od fizičkog uništenja čovjeka i sl. već i o zaštiti drugih općeljudskih vrijednosti u čovjeku. Pojam čovječnosti treba uzeti kao sinonim za skup prava i sloboda čovjeka, onih tako čvrsto i duboko vezanih za ljudsko biće da predstavljaju uvjet njegova postojanja. Ova djela su takva da vrijeđaju jednako ljudskost i dostojanstvo svih članova ljudske zajednice, ugrožavaju opće ljudske, duhovne, moralne i humane vrijednosti, pripadnost svakog pojedinca, a ne samo žrtve, ljudskoj zajednici. Ti zločini po svojoj neljudskosti degradiraju i čitavo čovječanstvo, kako kaže ugledni francuski pravnik Badinter, «zločini protiv čovječnosti sadrže ključnu misao da je osim žrtava povrijeđeno i cjelokupno čovječanstvo». Delikti protiv čovječnosti istodobno su i delikti protiv čovječanstva. U tom smislu prožimaju se dvije vrijednosti – čovječnost, kako je upravo opisana, i čovječanstvo kao ljudska zajednica, zajednica svih ljudi. To bi govorilo da i sama čovječnost, koja se apostrofira kao zaštićeno dobro kod ovih kaznenih djela, u jednom svom proširenom smislu ima za zaštitu i samo čovječanstvo. Zapravo, terminološki bi težište trebalo staviti na čovječanstvo, a ne na čovječnost.

Djelo je pod ovim imenom predviđeno u pravilima Haškog ad hoc osnovanog kaznenog suda i to posve paušalno u devet natuknica. Ono je detaljnije razrađeno u čl. 7. Rimskog statuta.

Novo kazneno djelo zločina protiv čovječnosti (čl. 172.) uklapa se posve u opću koncepciju zločina protiv čovječnosti. Ono se po opisu uglavnom naslanja na čl. 7. Rimskog statuta i radnje počinjenja odgovaraju radnjama iz čl. 7. koje su tamo skupljene u 11 naslova.

Kao bitne oznake ovog novog kaznenog djela treba istaći: ovo kazneno djelo nije vezano za ratno stanje, već ga se može izvršiti i u ratu i u miru, djelo se odnosi na civilno pučanstvo neovisno o kojoj se strani u slučaju rata radi, djelo se čini u sklopu širokog ili sustavnog napada, kao radnje počinjenja obuhvaćene su radnje tipične za genocid, kao i radnje iz djela ratnog zločina protiv civilnog pučanstva, a opravdano je dodano seksualno iskorištavanje i spolno nasilje («silovanje, seksualno ropstvo, prisilna prostitucija, prisilna trudnoća, prisilna sterilizacija ili bilo koji drugi oblik teškog seksualnog nasilja»), djelo obilježava oduzimanje temeljnih prava, zatvaranje ili drugo teško oduzimanje fizičke slobode, prisilni nestanak osoba, uz uskraćivanje obavijesti o sudbini tih osoba (čl. 7. st. 2. Rimskog statuta), sve uz dopuštenje, potporu, pristanak države ili političke organizacije, zločin apartheida je uključen u opis djela, kao počinitelji se kažnjavaju naredbodavci i neposredni počinitelji.

Kako je koncipirano, djelo je na crti općih tendencija da se ovakva neljudska djela protiv civilnog pučanstva izdvoje iz ratnih zločina i dobiju svoju autonomiju.

Kad se u opisu djela ističe da se kod napada na civilno pučanstvo radi o postupcima u sklopu širokoga ili sustavnog napada, onda bi to, prema opisu iz čl. 7/2 Rimskog statuta, moglo značiti ponašanja koja uključuju višestruko ponavljanje opisanih radnji izvršenja, a koje su sredstvo da se postignu određeni ciljevi državne politike ili politike neke organizacije, da se takve radnje počine. Uz tu sistematičnost i kvantitetu, djelo ima i svoju kvalitativnu dimenziju, koja se očituje u nečovječnosti postupaka koja su detaljno opisana kao sastavnice zakonskog opisa ovog djela – ubojstvo, istrebljenje, odvođenje u ropstvo, etničko čišćenje, seksualno iskorištavanje, spolno nasilje, oduzimanje temeljnih prava i dr.

Opis djela iz čl. 172. nije očišćen od elemenata drugih zločina iz ove glave, posebno genocida i ratnog zločina protiv civilnog pučanstva, pa su pod istim okolnostima moguće dvije kvalifikacije. Trebalo bi pokušati povući jasniju crtu razgraničenja između zločina protiv čovječnosti i ratnog zločina protiv civilnog pučanstva. To se, međutim, nije uspjelo ni u Rimskom statutu.

Kod počinitelja se traži znanje o karakteru i prirodi djela, tj. individualna odgovornost. Međutim, ona se kod međunarodnih kaznenih djela, koja, u pravilu, imaju jedno kolektivno ostvareno nepravdo, neće dati lako utvrditi, jer se kaznena djela izvode sustavno i organizirano.

#### 2. 4. Osobna kaznena odgovornost (članak 180. KZ-a)

Osobna kaznena odgovornost propisana je posebno u članku 180. KZ BiH. Prijeimeniji naziv, sukladan članku 28. Rimskog statuta, bio bi – zapovjedna odgovornost. Iako st. 1. propisuje i one situacije kada je zapovjednik sam sudjelovao u počinjenju djela kao izravni naredbodavac ili kao poticatelj ili pomagač ili počinitelj, ističući osobnu

kaznenu odgovornost za kaznena djela iz čl. 171.-175. i 177.-179. KZ-a, radi se zapravo o odgovornosti prema općim propisima KZ-a o odgovornosti sudionika kaznenog djela. Kad se govori o zapovjednoj odgovornosti kao instituciji za sebe, misli se na slučajeve kad zapovjednik nema taj upravo opisan status, a ipak može odgovarati za djela svojih podređenih, o čemu propisuje stavak 2. ovog članka KZ-a.

Na području međunarodnog kaznenog prava Protokolom I. iz 1977., njegovim odredbama čl. 86. i 87., potvrđen je legalitet institucije zapovjedne odgovornosti. To je potvrđeno i u čl. 7. Haškog ad hoc kaznenog suda. Još više je to razrađeno u članku 28. Rimskog statuta. Prema čl. 28. Rimskog statuta temelj zapovjedne odgovornosti je propuštanje zapovjednika da ispravno obavlja nadzor nad snagama pod njegovim stvarnim zapovjedništvom, što će biti slučaj kad taj zapovjednik zna ili na temelju okolnosti u to vrijeme mora znati da te snage čine ili se spremaju počiniti takva kaznena djela, kao i kad taj zapovjednik propusti sve nužne i razborite mjere u njegovoj moći kako bi spriječio ili suzbio počinjenje takvih kaznenih djela, ili ne proslijedi stvar nadležnim vlastima u cilju provedbe istrage i kaznenog postupka. Odgovarat će i onda kad nadređeni zna ili svjesno zanemaruje obavijesti koje mu jasno ukazuju da podređeni čine ili se spremaju počiniti takva kaznena djela.

Potrebno je istaknuti da zapovjedna odgovornost sama po sebi nije objektivna odgovornost, ali se kod nje lako može pasti u takvu odgovornost. To treba posebno isticati. Koncept zapovjedne odgovornosti ne smije ugroziti osobnu odgovornost. Sam koncept zapovjedne odgovornosti mora uvijek biti u skladu s općim zahtjevima o načelima kazneno-pravne odgovornosti za postupke trećih osoba.

Članak 180. – osobna kaznena odgovornost – osim promjene naziva u – zapovjedna odgovornost – sukladno članku 28. Rimskog statuta, trebao bi u stavku 2. jasno izdiferencirati tri posve različita kaznena djela: odgovornost nadređenog kao počinitelja za djelo podređenog, u smislu počinitelja genocida, zločina protiv čovječnosti, ratnih zločina i dr., odgovornost zapovjednika za djelo povrede dužnog nadzora; odgovornost za djelo neprijavlivanja – nekažnjavanja.

U tom smislu, vojni zapovjednik je najprije odgovoran kao počinitelj kaznenih djela iz čl. 171. do 175. i čl. 177. do 179. KZ-a, kad su ta djela počinili njegovi podređeni. Radi se o vojnom zapovjedniku koji po vojnom ustrojstvu raspolaže vlašću zapovijedanja, što uključuje nadzor da podređeni poštuju pravila međunarodnog kaznenog prava. Može se raditi i o drugoj osobi koja stvarno djeluje kao zapovjednik (niža po činu, ili situacijski iz različitih razloga u rukama drži vlast zapovijedanja i upravljanja). Može se raditi i o civilnim osobama kao počiniteljima ovih djela. Traži se da ona u civilnoj organizaciji ima stvarnu vlast upravljanja ili nadzora u odnosu na svoje podređene. Civilna osoba može se naći u prilici, npr. u nemirnim i nesređenim vremenima i situacijama da ona i u samim trupama izvršava stvarnu moć zapovijedanja i vodstva. U tom smislu, to bi moglo biti pokriveno riječima: «ili druga osoba koja stvarno djeluje kao zapovjednik». U svim slučajevima traži se da su počinjena kaznena djela bila povezana s djelatnošću koja je bila u okviru stvarne odgovornosti i nadzora nadređenog (čl. 28. st. 2. b. Rimskog statuta).

Odgovornost zapovjednika za djelo povrede dužnog nadzora posve je drugog tipa. Ovdje je težište na propuštanju ispravnog obavljanja dužnog nadzora. Nadređeni nisu znali da podređeni spremaju počinjenje nekoga navedenog djela, a morali su za to znati, pa nisu poduzeli sve nužne i razumne mjere kojima bi se bilo spriječilo izvršenje tih djela. Propuštanje dužnog nadzora može počivati na namjeri ili nehaju. Iako se namjera

ili nehaj u zakonskom tekstu izravno ne propisuju, iako čl. 33. st. 3. KZ-a za nehaj traži izričiti propis o kažnjavanju, ne bi trebalo ovdje dvojiti da postoji i nehajna odgovornost. Proizlazila bi ona iz teksta «ili je mogla znati».

Trebalo bi jasnije formulirati, da dođe do izražaja kvalitativna razlika, i u opisu ovog djela izričito reći da se počinitelj kažnjava za povredu dužne pažnje, a da te povrede mogu počivati na namjeri ili nehaju. S tim u vezi trebalo bi diferencirati i kazne za namjernu, odnosno nehajnu povredu dužnog nadzora.

Iako je sada predviđena u st. 2. čl. 180. KZ-a, odgovornost nadređenog za propust poduzimanja prijeko potrebnih i razumnih mjera kako bi počinitelj kaznenih djela iz ranije navedenih članaka bio kažnjen, sukladno čl. 28. Rimskog statuta, trebalo bi propisati delikt neprijavljivanja kaznenog djela. To znači da bi se nadređena osoba koja ne prosljedi osobe za koje se sumnja da su počinile kaznena djela navedena u st. 1. čl. 180. KZ-a, nadležnim sudskim vlastima u cilju provedbe istrage i kaznenog progona, kaznila kao počinitelj kaznenog djela – neprijavljivanje kaznenog djela iz čl. 230. KZ-a.

Ovdje se radi o neprijavljivanju neposrednih počinitelja vlastima nadležnim za istragu i kazneni progon. Počinitelj djela je, u pravilu, vojni zapovjednik. Po prirodi stvari, prijava bi morala uslijediti odmah po saznanju za djelo. Temelj kažnjivosti vojnog zapovjednika (ali i drugih vojnih ili civilnih osoba) je neprosljeđivanje neposrednih počinitelja nadležnim vlastima u cilju istrage i kaznenog progona.

## 2. 5. Novačenje plaćenika

Kao novo kazneno djelo u KZ-u trebalo bi propisati novačenje plaćenika – sukladno obvezi iz Konvencije UN protiv novačenja, korištenja, plaćanja i osposobljavanja plaćenika. Praksom zlouporabe plaćenika u oružanim sukobima širom svijeta krše se načela međunarodnog prava, kao što je ono o suverenoj jednakosti, političkoj neovisnosti, teritorijalnoj cjelovitosti država i samoodređenju naroda. To osobito kada je riječ o sve učestalijim pojavnim oblicima nezakonitih međunarodnih aktivnosti kojima se povezuju vojni plaćenici u počinjenju nasilnih radnji koje potkopavaju ustavni poredak u državama. Stoga je na razini Ujedinjenih naroda donesena ova globalna Konvencija kojom se državama strankama, među kojima je i Bosna i Hercegovina, nalaže inkriminiranje postupaka kojima se stvaraju pretpostavke za sudjelovanje plaćenika u oružanim sukobima i ostalim neprijateljstvima u inozemstvu, kao i samo sudjelovanje u tim oružanim sukobima i neprijateljstvima.

## 3. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

### 3.1. Modaliteti i tehnike usklađivanja nacionalnog s međunarodnim kaznenim pravom

Prema čl. 2. Bečke konvencije o pravu međunarodnih ugovora, «ugovor» je «međunarodni sporazum koji je u pismenom obliku sklopljen između država i uređen međunarodnim pravom, bilo da je sadržan u jedinstvenoj ispravi ili u dvjema ili u više me-

đusobno povezanih isprava i bez obzira na njihov poseban naziv». Prema načelu pacta sunt servanda, svaki ugovor koji je na snazi veže stranke i one ga moraju izvršavati u do-broj vjeri. Međunarodni ugovori (međunarodne konvencije), bilo opći ili posebni, koji ustanovljuju pravila izrijekom priznata od država u sporu, propisani su u čl. 38. Statuta Međunarodnog suda pravde kao jedan od izvora međunarodnog prava, odnosno kao jedna od osnova za rješavanje sporova pred tim sudom. Osim međunarodnih konven-cija, sukladno istom članku Statuta, ostali izvori međunarodnog prava su međunaro-dni običaji kao dokazi opće prakse prihvaćene kao pravo, opća načela prava priznata od civiliziranih naroda, a uz rezervu čl. 59. Statuta, sudske odluke i učenja najpozvanijih znanstvenika različitih naroda, kao pomoćno sredstvo za utvrđivanje pravnih pravila (v. Bassiouni, str. 55.). Pravila sadržana u međunarodnoj konvenciji obvezatna su samo za države stranke. Iznimno, konvencijske norme postaju obvezatne za treće države kao običajno pravilo međunarodnog prava koje se kao takvo priznaje – *ius cogens* (impera-tivna norma međunarodnog kaznenog prava).

Posljednjih dvadesetak godina u razvitku međunarodnog kaznenog prava obilje-ženo je intenzivnom pravotvornom djelatnosti globalnih i regionalnih međunarodnih organizacija. To je razvidno iz velikog broja donesenih međunarodnih konvencija s po-dručja kaznenog prava.

Tehnike usklađivanja nacionalnog s međunarodnim kaznenim pravom značajno se razlikuju ovisno o tome koji su sadržaji predmetom usklađivanja. Općenito se može konstatirati da su se ustalile tri implementacijske tehnike (metode).

- Specijalizirano zakonodavstvo. Radi se o donošenju novih propisa koji su bez presedana u nacionalnoj pravnoj tradiciji.
- Primjena postojećeg kaznenopravnog sustava na inkriminacije propisane me-đunarodnim ugovorom (tzv. sustav integralne kriminalizacije). Radi se o situa-cijama u kojima zakonodavac ocijeni da nema potrebe uvoditi nove inkrimina-cije u kazneno zakonodavstvo jer se kaznena djela propisana međunarodnim konvencijama mogu podvesti pod biće kaznenog djela propisanog u katalogu inkriminacija posebnog dijela Kaznenog zakona. Jedna varijanta ovog modela sastoji se u izmjenama tumačenja zakonskih odredaba koja se nadopunjavaju sadržajima iz međunarodnih konvencija. Npr. proširenje pojma «službene oso-be» i na strane službene osobe radi inkriminiranja tzv. «korupcije s elementom inozemnosti».
- Stvaranje novih kaznenih djela u nacionalnom kaznenom zakonodavstvu (tzv. sustav dvostruke kriminalizacije). To je najčešća metoda čija je osnovna pre-dnost stvaranje jasnih i preciznih inkriminacija s bićem djela istovjetnim biću kaznenog djela propisanog međunarodnom konvencijom. Slabost ove meto-de dolazi do izražaja primarno kod obveze inkriminiranja kaznenih djela po međunarodnom pravu koja nisu ništa drugo do posebni oblici postojećih ka-znenih djela (*lex specialis*). Pretjerana uporaba ove metode može dovesti do značajnog proširenja kataloga inkriminacija i do izvjesne diobe toga katalo-ga na tzv. «međunarodna» i «nacionalna» kaznena djela. Najbolji primjer ove metode jest uzakonjivanje tzv. kompjutorskih kaznenih djela radi usklađivanja s Konvencijom o kibernetičkom kriminalu, kao i uvođenje novoga kaznenog djela zločina protiv čovječnosti radi usklađivanja s Rimskim statutom.

### 3.2. Različiti pravni standardi u konvencijama globalnih i regionalnih organizacija

Jedan od problema koji se pojavljuju u usklađivanju nacionalnog s konvencijskim pravom odnosi se na različite standarde međunarodnih organizacija kojih su se države stranke dužne pridržavati. Tako je npr. čest slučaj da se ista materija regulira globalnom konvencijom UN i konvencijom regionalne organizacije, npr., Vijeća Europe. Međutim, valja reći da je ovaj problem više načelne prirode te ga je, pažljivom analizom svih relevantnih međunarodnopravnih dokumenata s kojima se obavlja usklađivanje, moguće na zadovoljavajući način riješiti. Naime, unatoč relativnoj podudarnosti materije koja se njima regulira, razlika između globalne i regionalne konvencije je u karakteru same konvencije, u sadržaju i kognitivnosti njihovih odredaba. U tom je smislu Konvencija UN neka vrsta «okvirne» konvencije koja regulira preventivne odredbe, posebne inkriminacije, međunarodnu suradnju, itd. S druge strane, regionalna konvencija, kao što to sugerira i njezin naziv, regulira samo jedan aspekt i to onaj kaznenopravni. Većina kaznenopravnih odredaba UN konvencije jesu opcijske, odnosno fakultativne odredbe. To znači da države nisu obvezne dosljedno ih integrirati u svoja nacionalna zakonodavstva, već samo razmotriti mogućnost da, sukladno ustavnom poretку i osnovnim načelima pravnog sustava, te odredbe ugrade u svoje zakonodavstvo. I kod obveznih odredaba, zona kašnivosti je uža no kod odredaba regionalnih konvencija.

Opcijske odredbe u većini multilateralnih konvencija na globalnoj razini zamjena su za rezerve iz ranijih konvencija. Posljednjih godina većina multilateralnih konvencija zabranjuje, u cijelosti ili djelomice, stavljanje rezervi uz pojedine konvencijske odredbe. To je osobito slučaj s tzv. kriminalizirajućim konvencijama koje sadrže odredbe o kaznenim djelima koje države moraju propisati u svojim nacionalnim zakonodavstvima. U takvim se konvencijama izbjegavaju rezerve jer bi one onemogućile stvaranje pretpostavke jednoobrazne primjene pravila među državama strankama. Osim toga, konačan je sadržaj kriminalizirajućih odredaba u tim konvencijama vrlo često rezultat kompromisa koji više ili manje odgovara svim stranama koje su sudjelovale u pregovorima. Mnoge konvencije, stoga, izričito sadrže odredbe o tome da rezerve nisu dopuštene (tako, npr. čl. 120. Rimskog statuta).

### 3.3. Načelo zakonitosti i izravna primjenjivost međunarodnih konvencija u postupku pred nacionalnim sudom

Izvori međunarodnog prava, bez obzira radi li se o konvencijskom pravu, međunarodnom običajnom pravu ili općim načelima međunarodnog prava, kao i unutarnji pravni poreci, priznaju načelo zakonitosti kaznenog djela i kazne. Ono podrazumijeva da nema kaznenog djela bez zakona (*nullum crimen sine lege*), nema kazne bez zakona (*nulla poena sine lege*) i da nema *ex post facto* primjene zakona (Bassiouni, str. 33.). Time je načelo zakonitosti i u međunarodnom kaznenom pravu našlo svoju primjenu kao neprikosnoveno načelo zaštite pravne sigurnosti. Načelo zakonitosti u međunarodnom kaznenom pravu osobito je zanimljivo i s obzirom na obvezu prema *lex certa*. Opisi kaznenih djela u izvorima međunarodnog kaznenog prava nisu, naime, tako precizno određeni kao u katalozima inkriminacija unutarnjih kaznenopravnih poredaka. Osim toga, samo rijetki izvori međunarodnog kaznenog prava sadrže tzv. opći dio u ko-

jem se definira načelo zakonitosti, kao i ostala načela na kojima se temelji primjena tzv. posebnog djela međunarodnog kaznenog prava. Analiza izvora međunarodnog kaznenog prava (ukupno 274 konvencije koje sadrže kaznene elemente) potvrđuje da norme toga prava uglavnom ne udovoljavaju zahtjevu za određenosti zakonskih opisa i da je to problem kojega u budućnosti treba riješiti s obzirom na položaj međunarodnog kaznenog prava i njegovu izvornu primjenu u nacionalnim pravnim sustavima (Bassiouni, str. 33.). Na načelo zakonitosti nadovezuje se mogućnost izravne primjene konvencijskog prava u sudskoj praksi. Nacionalno i međunarodno pravo prema monističkom shvaćanju predstavljaju jedan cjeloviti sustav. To znači da su norme međunarodnog, pa i konvencijskog prava jednake normama unutarnjeg prava, pa za njegovo važenje nisu potrebne dodatne mjere njihove ugradnje u unutarnje pravo države članice, bilo donošenjem posebnih zakona ili na drugi način. Međutim, praksa je većine europskih država da se zaključivanju međunarodnih ugovora pristupa tek nakon što je u dotičnom segmentu izmijenjeno nacionalno zakonodavstvo i kad se to ukazuje prijeko potrebnim. Takav je monistički pristup karakterističan za većinu europskih država, uz izuzetak Velike Britanije i skandinavskih država koje priznaju tzv. dualistički sustav. Prema dualističkom shvaćanju, da bi međunarodni ugovor stupio na snagu, potrebno je da se norma međunarodnog prava ugradi u unutarnje zakonodavstvo države. No, zbog velikog broja novih konvencija dosad tradicionalni dualistički sustavi u tim državama sve se više napuštaju.

Međunarodno je pravo, zbog monističkog pristupa, izravno primjenjivo od domaćih sudova. Iznimka od tog načela su norme međunarodnog prava koje ne udovoljavaju zahtjevu *lex certa*. Drugim riječima, hoće li norma konvencijskog prava biti izravno primijenjena ili ne, ovisi o njezinoj preciznosti. Ako konvencijska norma ne odgovara načelu *lex certa*, onda je neće biti moguće primijeniti u postupku pred nacionalnim sudovima jer bi se time povrijedilo načelo zakonitosti (u smislu određenosti zakonskih opisa) koje je ustavnog ranga, dakle po pravnoj snazi iznad međunarodnog ugovora.

#### Literatura:

1. Bačić, F., Kazneno pravo, Opći dio, Zagreb, 2000.
2. Bačić, F. – Pavlović Š., Kazneno pravo, Posebni dio, Zagreb, 2001.
3. Bassiouni, C., International criminal law Conventions and their Penal Provisions, Transnational Publishers, 1997.
4. Horović, S., Kazneno pravo, Posebni dio, Mostar, 2000.
5. Josipović, I., Haško implementacijsko kazneno pravo, Zagreb, 2000.
6. Josipović, I. i dr., Stalni međunarodni kazneni sud, Zagreb, 2001.
7. Kazneni zakon Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik, br. 3. od 10. veljače 2003.
8. Kazneni zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine, br. 43. od 20. studenog 1998.
9. Kazneni zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine, br. 36. od 29. srpnja 2003.
10. Rječnik kaznenog prava, grupa autora, Zagreb 2001.
11. Triffler, Otto i suradnici, Commentary on the Rome Statute of The Internationale Criminal Court, Baden-Baden, 1999.

## GENOCIDE, WAR CRIMES, CRIMES AGAINST HUMANITY

### Summary

Criminal offences against humanity and against values protected by the International Law, previously regulated in the Chapter XVI. of the Criminal Law of the Federation of Bosnia and Herzegovina, are now prescribed in the Chapter XVII. Of the new Criminal Law of Bosnia and Herzegovina. The author in her work first gives historical survey of the International Substantive Criminal Law, and then talks about genocide, war crimes and crimes against humanity, indicates changes in article 173 of the Criminal Law, and especially highlights two new criminal offences: crime against humanity (article 172 of the Criminal Law) and individual/personal criminal liability (article 180 of the Criminal Law). In her final considerations, the author works on the problem of the relationship between Bosnia and Herzegovina legislation and international conventions, as well as the manner in which domestic legal standards should be harmonized with the international ones.